

Οι θεατρικοί χώροι της σύγχρονης Θεσσαλονίκης

nbarkas@arch.duth.gr

Νίκος Μπάρκας

καθηγητής οικοδομικής τεχνολογίας και αρχιτεκτονικής ακουστικής
στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Δ.Π.Θ.

Tonight

I return to the country of my youth
and I am dominated by her language

J. Elroy : *Introduction the the black novel* (1987)

Εισαγωγή

Στόχος της ανακοίνωσης είναι να παρουσιάσει τα στεγασμένα θέατρα της σύγχρονης Θεσσαλονίκης (από τη δεκαετία `60)

Το θεωρητικό πλαίσιο

Θεατρικός χώρος : 1 από τα 14 σημεία του θεατρικού κώδικα κατά την E. Ficher Lichte

Στη μορφή ενός θεατρικού χώρου εγγράφεται μια τριπλή σημασία :

- ο τρόπος εξυπηρέτησης του επιλεγμένου θεάματος,

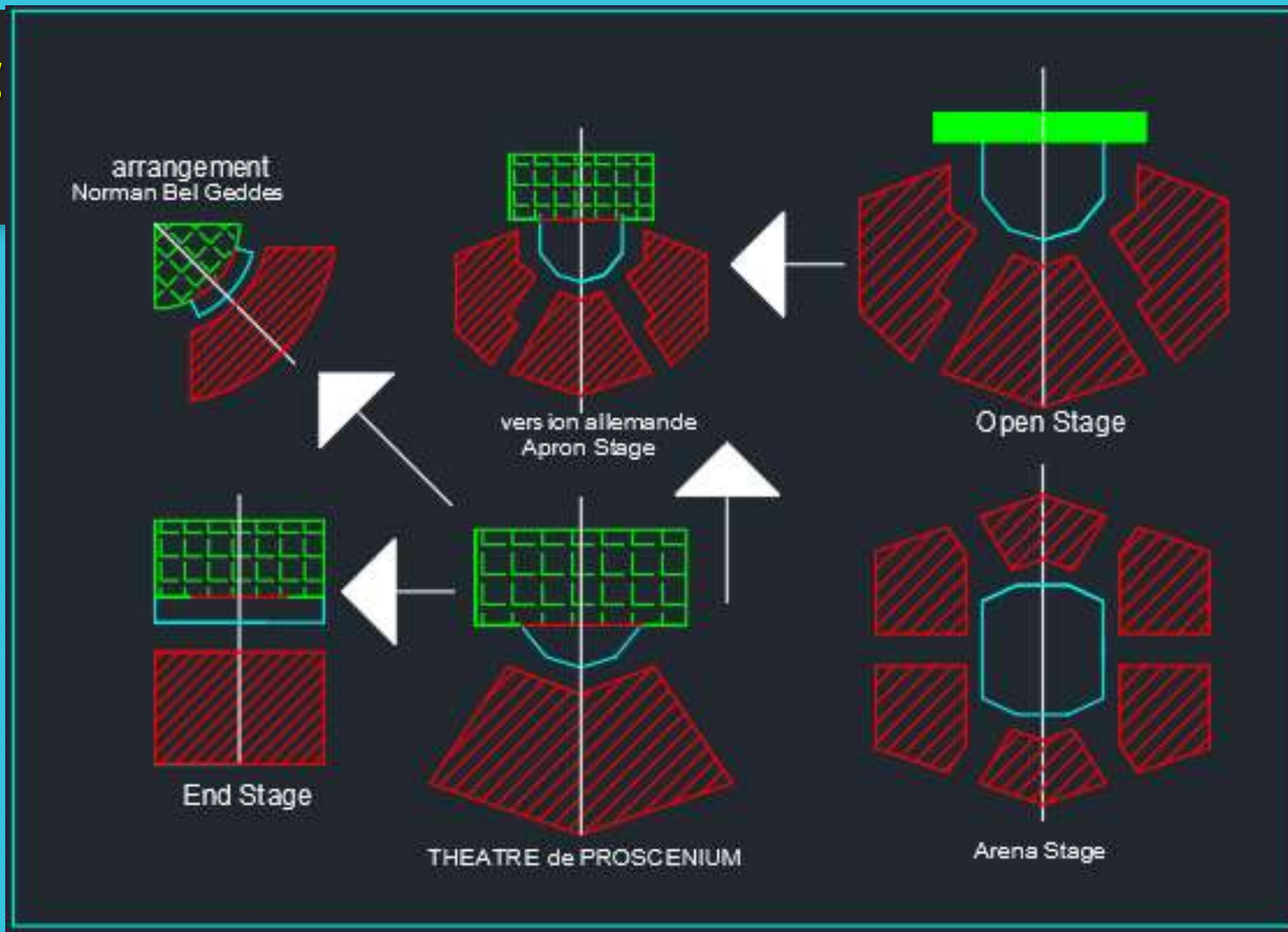
- η εικόνα της κοινωνίας για τον εαυτό της

- η θεσπισμένη διάταξη των κυρίαρχων τάξεων για την διάρθρωση της κοινωνίας

Ο θεατρικός χώρος, εκτός των άλλων, διαμορφώνεται κατά τα τεχνικά δεδομένα κάθε εποχής.

Τύποι & παραλλαγές θεατρικών χώρων

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα,
οι προβληματισμοί για την
υπέρβαση του μπαρόκ και
της “scène à l'italienne”
οδήγησαν στο σχεδιασμό
νέων θεατρικών τύπων
και παραλλαγών
του θεάτρου προσκήνιου

Στην Ελλάδα, μετά την επανάσταση του `21
συνεχίστηκε η μεσαιωνική παράδοση των υπαίθριων, λαϊκών θεαμάτων
σε περίκλειστα οικόπεδα, με στεγασμένη ιταλική σκηνή

Οι πρώτες μάντρες, την εποχή της βασιλείας του Όθωνα, στην Αθήνα
(αριστερά) η μάντρα του Μπούκουρα, στην πλατεία Θεάτρου
(δεξιά) η μάντρα του Σκουντζόπουλου, στην οδό Αιόλου

Η έλλειψη παράδοσης

Από τα μέσα του 19ου αιώνα, σε μια εμφανή προσπάθεια των κατά τόπους ελίτ να μιμηθούν τις πλούσιες μητροπόλεις της Ευρώπης, κτίστηκαν στεγασμένα μπαρόκ θέατρα στην Πάτρα, στη Σύρο, στην Αθήνα και στον Πειραιά

Το Δημοτικό θέατρο Πειραιά

Δεν είναι εδώ οι δρόμοι που γνωρίζαμε
Εδώ [. . .]
οι επίγονοι λιθοβολούν τους ξένους,
κι από τον άμβωνα αφορίζουν τους ξένους

Μ. Αναγνωστάκης : *Ποιήματα 1945 - 1971*

Τα θέατρα στην περιοχή του Λ. Πύργου
μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης
στην ελληνική επικράτεια

Το Βασιλικό θέατρο του Κ. Δοξιάδη (1932)

Μια ιδιόμορφη εκδοχή υπαίθριας αίθουσας πολλαπλών χρήσεων (θέατρο πρόζας, βαριετέ, καφωδείο) με αμφιθεατρική πλατεία χαμηλής κλίσης, εξώστη, πλευρικά βαθμιδωτά θεωρεία (2η πλατεία) και μια στεγασμένη ιταλική σκηνή, με σύνθετη (τριπλή) μπούκα και περιστρεφόμενη κυκλική πλατφόρμα στην βαθιά προσκηνή.

Η κατασκευή τελείωσε τις παραμονές του πολέμου κι άρχισε να λειτουργεί (1940) ως θερινή σκηνή του Εθνικού Θεάτρου. Κατελήφθη από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής που το στέγασαν πρόχειρα.

Φιλοξένησε διάφορους θιάσους της Αθήνας κατά τη δεκαετία του `50 μέχρι και τις πρώτες παραστάσεις του Κρατικού θεάτρου (1962).

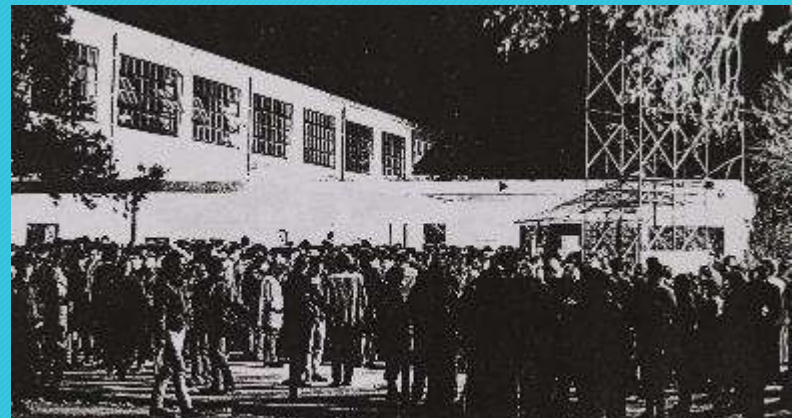
Εγκαταλείφθηκε και επαναλειτούργησε ως 2η σκηνή του ΚΘΒΕ (μέχρι το 1996) με αφορμή την 2η Μπιενάλε Νέων Καλλιτεχνών της Μεσογείου (1986)

Σταδιακά εμφάνισε μεγάλα λειτουργικά προβλήματα όπως : υποβαθμισμένες βοηθητικές εγκαταστάσεις και έλλειψη ηχοπροστασίας

Το Βασιλικό θέατρο του Κ. Δοξιάδη

ΕΠΑΝΩ : η αρχική πρόσοψη και η διάταξη των καθισμάτων - πλατεία, θεωρεία & εξώστης δεκαετία `60
ΚΑΤΩ : εγκατάλειψη δεκαετία `80 - μέρες Β` Βιενναλε 1986 - πρόσοψη περιόδου επαναλειτουργίας 1989

Τον καιρό της μεγάλης στέγνας -σαράντα χρόνια χωρίς βροχή-
ρημάχτηκε όλο το νησί
πέθαινε ο κόσμος και γεννιόταν φίδια.

. . . γενιές φαρμάκι
αιώνες φαρμάκι

Γ. Σεφέρης : *Οι γάτες του Αϊ Νικόλα* (1969)

Η άνυδρη μεταπολεμική περίοδος

Την δεκαετία του `50 το Βασιλικό θέατρο ήταν το μοναδικό στεγασμένο θέατρο στην πόλη

Το θέατρο της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών και το θέατρο της ΧΑΝΘ παρέμεναν ημιτελή, ενώ στην παραλία του Λ. Πύργου υπήρχε το πρόχειρο οίκημα του «Στρατιωτικού Θεάτρου» κατάλοιπου του εμφυλίου πολέμου

Περιοδεύοντες θίασοι φέρνουν καλές παραστάσεις :

η πόλη φιλοξενεί, αλλά δεν δημιουργεί θέατρο (Νίκηφ. Παπανδρέου)

ΕΠΑΝΩ :

το θ. της ΧΑΝΘ δεκαετία `40
σχέδιο, το θ. της ΕΜΣ

ΚΑΤΩ :

το Βασιλικό δεκαετία `50

Το θ. της ΕΜΣ δεκαετία `50

μα δεν θυμάσαι
ούτε οδό, ούτε αριθμό
ούτε αν τη λέγανε Σταυρούλα ή Ελένη

Μιχ. Φωτιάδης : *Η νέα Μενεμένη* (1975)

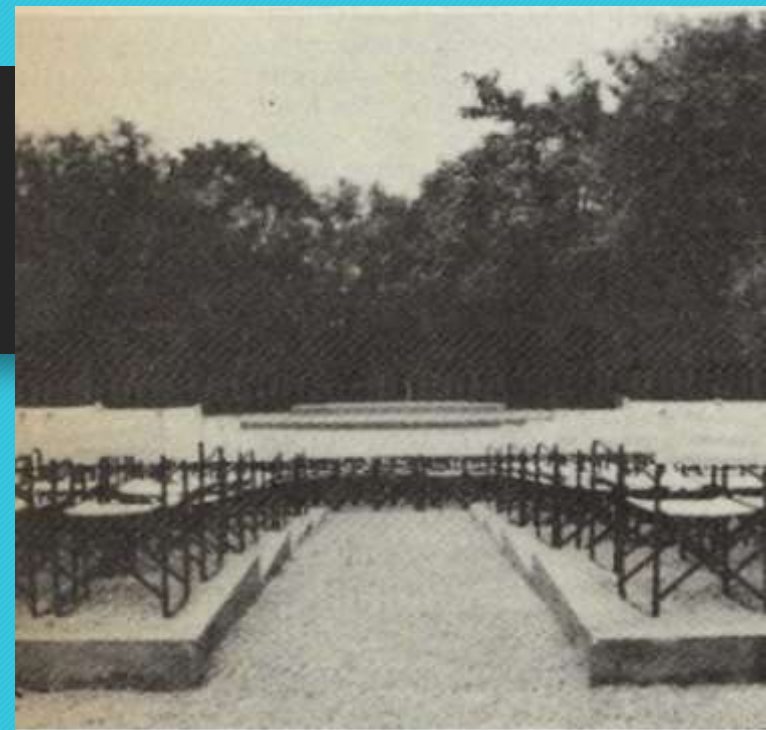
Οι δεκαετίες `60 - `80 : η κυριαρχία του ΚΘΒΕ

Η μόνιμη λειτουργία του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος (Κ.Θ.Β.Ε.) στο θέατρο της Ε.Μ.Σ. και παράλληλα οι ευκαιριακές ή εποχικές παραστάσεις στο *Βασιλικό Θέατρο*, στο *θέατρο Αυλαία* της ΧΑΝΘ και στα ανοικτά *θέατρα Δάσους και Κήπου* κυριαρχούσε στην πόλη.

Το *θέατρο Χατζώκου* στον τελευταίο όροφο του μεγάρου Μακρή εξυπηρέτησε συστηματικά παραστάσεις ιδιωτικών θιάσων της Αθήνας

Τα κινηματο-θέατρα *Άνετο* και *Αμαλία* φιλοξένησαν παραστάσεις τοπικών πειραματικών θιάσων, παρά τις πιέσεις της δικτατορίας, ενώ παραστάσεις παιδικού θεάτρου δίνονταν ευκαιριακά σε διάφορους κινηματογράφους.

Η συγκέντρωση στην περιοχή του Λ. Πύργου των ενεργών θεατρικών χώρων

Το θέατρο Χατζώκου (1967 - 1989)

Ιδιωτικό κινηματο-θέατρο με τυπική διάταξη προσκήνιου, ενεργή παρουσία και πρόσθετες δυνατότητες όπως συρόμενη οροφή, ανοιγόμενα πλευρικά τοιχώματα και αλλαγή καθισμάτων για τις θερινές παραστάσεις

Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης (1997) μια πρωτοφανής κι ανεπανάληπτη ευκαιρία διάθεσης πόρων για πολιτισμό στην πόλη

Οι μύθοι των τοπικών ελίτ για τη Θεσσαλονίκη
η συμβασιλεύουσα του Βυζαντίου
η πρωτεύουσα των Βαλκανίων
... και άλλες φαιδρότητες

Ο δήμαρχος της πόλης
την περίοδο της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας

Το τεχνικό πρόγραμμα της ΠΠ`97 για τα θέατρα

ΝΕΟΙ ΧΩΡΟΙ	ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΗΚΑΝ
Λαζαριστών (μεγάλο και μικρό)	Καλαμαριάς
Νεάπολης	Σταυρούπολης
ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ
Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών	Κορδελιού
Βασιλικό	ΝΕΟ ΥΠΑΙΘΡΙΟ
Αυλαία	
Άνετο	Ανοικτό Συκεών
ΕΓΚΑΤΑΛΗΦΘΗΚΕ ΗΜΙΤΕΛΕΣ	ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ ΥΠΑΙΘΡΙΩΝ
Μενεμένης	Δάσους
	Κήπου

Το τεχνικό πρόγραμμα της ΠΠ `97 κατηγορήθηκε για την πληθώρα των θεατρικών χώρων (10 στεγασμένα θέατρα), μολονότι *τις δεκαετίες πριν τον πόλεμο, στην πόλη λειτουργούσαν πολύ περισσότερα θέατρα* (Νίκηφ. Παπανδρέου)

Ονομασία	Θεατρική μορφή
Μεγάλο θέατρο μονής Λαζαριστών	θέατρο προσκηνίου
Μικρό θέατρο μονής Λαζαριστών	ευμετάβλητο θέατρο
θέατρο Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών	θέατρο προσκηνίου
Βασιλικό θέατρο	θέατρο προσκηνίου
θέατρο Αυλαία κτίριο ΧΑΝΘ	θέατρο προσκηνίου
Δημοτικό θέατρο Σταυρούπολης	θέατρο προσκηνίου
Δημοτικό θέατρο Νεάπολης	ανοικτής σκηνής
Δημοτικό θέατρο Καλαμαριάς	θέατρο προσκηνίου
Κινηματοθέατρο Άνετον	θέατρο προσκηνίου
Δημοτικό θέατρο Κορδελιού	γερμανική apron stage

κι εκείνη την κραυγή
βγαλμένη από τα παλιά νεύρα το ξύλου
γιατί την είπες φωνή πατρίδας ?

Γ. Σεφέρης : *Ημερολόγιο καταστρώματος 3 (1955)*

Το νέο πολιτιστικό συγκρότημα της μονής Λαζαριστών

(ΕΠΑΝΩ - ΔΕΞΙΑ) Η πειραματική σκηνή
-κινητές κερκίδες με καθίσματα
-ευμετάβλητη σκηνική εξέδρα
-περιμετρική γαλαρία φωτισμού

(ΑΡΙΣΤΕΡΑ) Τυπική νέο-κλασική μορφή

-ιταλική σκηνή με προσκήνιο και πλήρη εξοπλισμό
-πλατεία και εξώστης με αμφιθεατρική κλίση, δείγματα πλευρικών θεωρείων
-μπαρόκ διακόσμηση, οροφή με διακοσμητικά φαντώματα, μεγάλος όγκος

Τα μεγάλα ανακατασκευασμένα θέατρα του κέντρου θέατρο ΕΜΣ - Βασιλικό θέατρο

(ΑΡΙΣΤΕΡΑ) θέατρο της ΕΜΣ

Τυπική νέο-κλασική μορφή με ιταλική σκηνή :

- σκηνή με προσκήνιο και πλήρη εξοπλισμό
- πλατεία και εξώστης με αμφιθεατρική κλίση
- κεντρικά θεωρεία
- μπαρόκ διακόσμηση, ανακλαστήρες οροφής
- μεγάλος όγκος

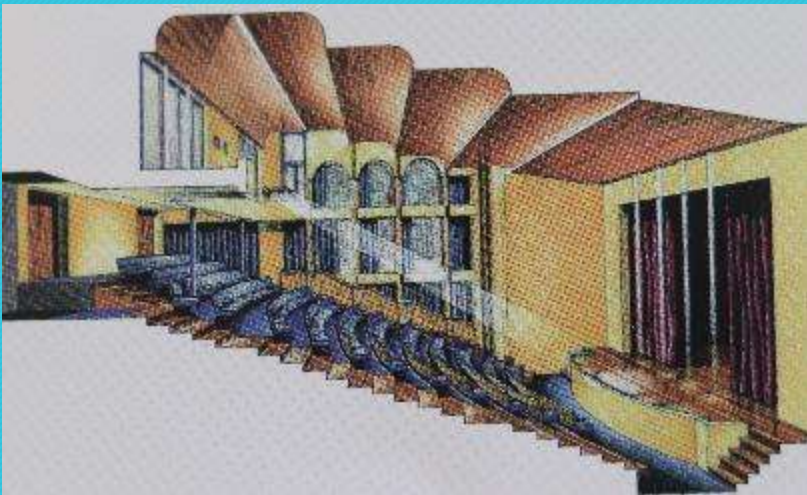
(ΔΕΞΙΑ) πρώην Βασιλικό

Τυπική νέο-κλασική μορφή με ιταλική σκηνή :

- τα ίδια χαρακτηριστικά
- διατήρηση των πλευρικών βαθμιδωτών
- θεωρείων
- διόγκωση των αρχικών διαστάσεων
- τεράστια επένδυση για κατασκευή
- επάλληλων υπογείων δίπλα στη θάλασσα

Τα μικρά ανακατασκευασμένα θέατρα του κέντρου : θέατρο *Αυλαία* της ΧΑΝΘ - Δημοτικό θέατρο Άνετον

(ΑΡΙΣΤΕΡΑ) θέατρο Αυλαία στο κτίριο ΧΑΝΘ

Τυπική μορφή μπαρόκ με ιταλική σκηνή :

- πλατεία και εξώστης με αμφιθεατρική κλίση
- αναγεννησιακή διακόσμηση, ανακλαστήρες τοίχου και οροφής

Καταστράφηκε από πυρκαγιά. Ανοικοδομήθηκε περίπου στο ίδιο σχέδιο

(ΔΕΞΙΑ) δημοτικό θέατρο Άνετον

Αρχικά κινηματογράφος μεγάλου αξονικού αναπτύγματος

- διασκευάστηκε σε θέατρο προσκηνίου με ιταλική σκηνή
- πλατεία και εξώστης αμφιθεατρικής κλίσης
- ανακλαστήρες τοίχου & οροφής
- κινητή γαλαρία φωτισμού

Τα δημοτικά θέατρα των περιφερειακών δήμων : Καλαμαριά, Σταυρούπολη, Νεάπολη, Κορδελιό

(ΑΡΙΣΤΕΡΑ) δημοτικό θέατρο Καλαμαριάς :

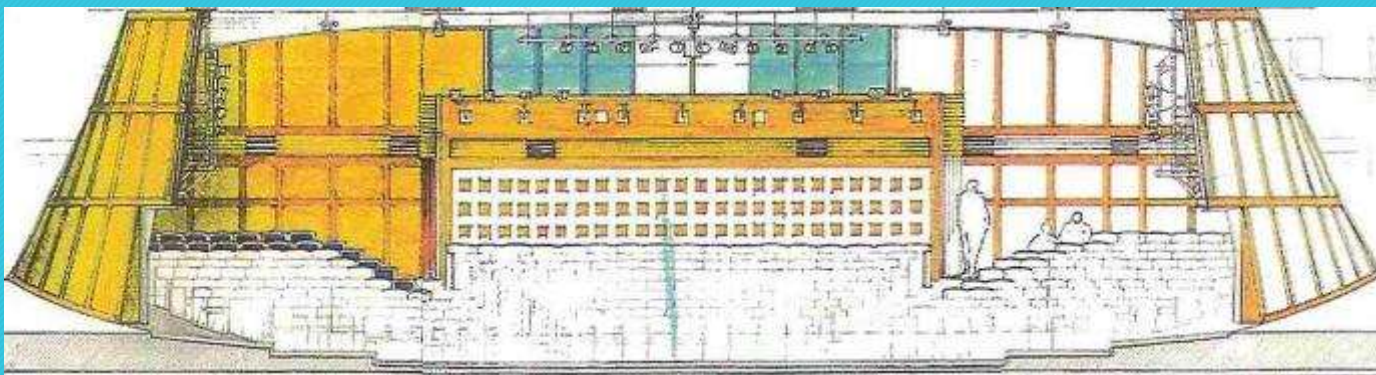
- ένα αποκλειστικά ξύλινο θέατρο
- ιταλική σκηνή με κινητό προσκήνιο και εξοπλισμό
- ενιαίο αμφιθέατρο με κλίση
- ανακλαστές τοίχους και οροφής

(ΔΕΞΙΑ) δημοτικό θέατρο Κορδελιού - Ευόσμου

Το τελευταίο θέατρο από το τεχνικό πρόγραμμα της ΠΠ'97

Γερμανική αργον stage, πρόβλεψη περιστρεφόμενης εξέδρας

- ενιαίο αμφιθέατρο με κλίση
- ανακλαστές τοίχους και οροφής

. . . είναι οι προσπάθειες μας σαν των Τρώων

Κ. Καβάφης : *Οι Τρώες* (1905)

Σύνοψη

Οι διαχειριστές και οι άρχουσες ελίτ της Θεσσαλονίκης φαίνεται να μην έχουν κατανοήσει τις εξελίξεις στους θεατρικούς χώρους του 20^{ου} αιώνα. Το αποτέλεσμα των επιλογών τους κατά την ΠΠ` 97 είναι η αποθέωση του θεάτρου μπαρόκ

Δυσμενές παρεπόμενο αυτής της στρατηγικής (αν συνυπολογιστεί η κατασκευή του νέο-κλασικής μορφής Μεγάρου Μουσικής, λίγα χρόνια αμέσως μετά) είναι η τεράστια έλλειψη κατάλληλων χώρων για τους μικρούς, εναλλακτικούς κι ερασιτεχνικούς θιάσους.

Τα βασικά χαρακτηριστικά που συνέθεσαν τη θεατρική μορφή της πόλης και προδιόγραφαν το μέλλον της υιοθετήθηκαν από κοινού από τις διοικήσεις της κυβέρνησης και του κεντρικού δήμου, παρά τις κατά καιρούς θορυβώδεις διαφωνίες τους :

- η γερασμένη μορφή της εποχής μπαρόκ στις κεντρικές αίθουσες
- η απουσία θεατρικών χώρων με μεταβλητές διατάξεις για πολλαπλές χρήσεις στις γειτονιές & στους περιφερειακούς δήμους

Το θεατρικό μέλλον της πόλης αφέθηκε στους νόμους της αγοράς

Ψυχές μαραγκιασμένες από δημόσιες αμαρτίες
καθένας κι ένα αξίωμα
σαν το πουλί μες στο κλουβί του

Γ. Σεφέρης : *Τελευταίος σταθμός* (1944)

Επίλογος

Η διοργάνωση του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης «Θεσσαλονίκη 1997» αποτέλεσε μια τεράστια ευκαιρία για την πολιτιστική ζωή της πόλης :

- νέα θέατρα κατασκευάστηκαν ή χρηματοδοτήθηκε η αποπεράτωσή τους
- υφιστάμενα ανοικτά και στεγασμένα θέατρα ανακατασκευάστηκαν ή εκσυγχρόνισαν τον τεχνικό εξοπλισμό τους

Η σύγχρονη θεατρική ζωή της πόλης σφραγίστηκε από τις επιλογές εκείνης της περιόδου και δυστυχώς έκτοτε, 30 περίπου χρόνια μετά, δεν έχουν υπάρξει νέα, ελπιδοφόρα μηνύματα, ούτε άλλες παρόμοιες ευκαιρίες

Μια πληθώρα θεατρικών χώρων, κυρίως δημόσιου χαρακτήρα, συνηθώς μένουν ανενεργοί ή υπολειτουργούν, παρά τη συνεχή και επίμονη παρουσία διάφορων πειραματικών ή ερασιτεχνικών θιάσων, που δίνουν παραστάσεις σε ακατάλληλα υπόγεια ή αποθήκες, χωρίς επαρκή υποδομή και χωρίς θεατρικές ανέσεις.

παρουσιάστηκε στα γαλλικά, το Νοέμβριο 2024
στο συνέδριο της INALGO στο Παρίσι

Les espaces de théâtres contemporaines de Thessalonique

nbarkas@arch.duth.gr

Nikos Barkas

**professeur de construction et d'acoustique architecturale
Département d'Ingénieurs Architectes
de l'Université Democritus de Thrace**

